2017. október 12. - **Célunk a magyar nyelv életképességének megőrzése**

A határon kívül, a diaszpórában, a szórványban élők csoportjainak szükségük van anyanyelv-stratégián alapuló intézkedésekre, ez megmaradásuk biztosítéka – közölte lapunkkal Tóth Attila, a Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatója, s hozzátette: egy nyelv használatának ténye és a nyelvhasználat módja összefügg a nyelvet beszélő közösség megbecsültségével, rangjával is.

Szeptember 12-én a Magyar Nyelvstratégiai Intézet a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal együttműködésben konferenciát rendezett Nyelvünkben otthon? – Esélyt mindenkinek! címmel. Miért szervezték meg ezt a nyelvi és társadalmi hátrányról szóló rendezvényt?

– Általában egy nyelvstratégia elsődleges feladata az adott nyelv életképességének megőrzése, a beszélő közösség anyanyelvtudásának folyamatos fejlesztése, ezáltal a nyelvet magas szinten használók körének bővítése. A magyar nyelvstratégiának azonban a trianoni diktátum óta eltelt 100 év következményeivel és a magyar nyelv határon túli visszaszorulásának a tényével is szembe kell néznie. Sajnos a határon belüli nyelvi helyzet is intézkedéseket igényel. Az elmúlt hetekben több szakmai rendezvényt is tartottunk például a média nyelvhasználatáról, a közigazgatási szaknyelvvel kapcsolatos közérthetőségi problémákról, és még sorolhatnám. Célunk, hogy az intézet nyelvstratégiai célkitűzéseiről a közigazgatás és a szakma képviselői kifejtsék véleményüket, amit az intézet figyelembe vesz intézkedési javaslatainak kidolgozásakor. Megítélésünk szerint a nyelvi hátrány felszámolása is a nyelvstratégia alapfeladatai közé tartozik. Az igényes köznyelv elsajátításában sokféle, akár az alapvető megértést és az életvitelt is akadályozó lemaradás és hiány mutatkozhat. A nyelvi hátrány okainak és jelenségeinek tanulmányozása elengedhetetlen a hátrányok leküzdéséhez. Ebben is számíthatunk a kormány támogatására, ezért is vett részt az ön által említett szeptember 12-ei konferenciánkon Langerné Victor Katalin társadalmi felzárkózásért felelős helyettes államtitkár.

Akik hátrányos helyzetben, szegénységben élnek, általában a magyar nyelvet is rosszabbul, helytelenül beszélik?

– Az igaz, hogy rosszabbul, az nem biztos, hogy helytelenül, tehát hibásan. A nyelvhasználat minősége nem csupán azzal mérhető, hogy megfelel-e a nyelvi-nyelvtani szabályoknak, hanem azzal is, mennyire képes kifejezni azt a szándékot, amelyet a beszélő el akar érni, meg tudja-e értetni magát, és megérti-e, amit neki mondanak. Helyes vagy jó magyarságon a sztenderd változat normájának ismeretét szoktuk érteni, ami nélkülözhetetlen az önérvényesítéshez. A szegénység és a hátrányos helyzet nem ugyanaz, bár gyakran együtt jelentkeznek; a hátrányos helyzetből sem következik mindig nyelvi hátrány, bár többnyire valóban összekapcsolódnak, hiszen anyanyelvünk alapjait a családban sajátítjuk el. Abban is jelentős különbségek vannak, hogy a beszélők miféle nyelvi hátrányt hordoznak. Az anyanyelvi képességek befolyásolhatják az emberek boldogulását: gondoljunk arra, hogy egy írni-olvasni nehezen tudó ember milyen eséllyel szerezhet szakképesítést, milyen lehetőségei vannak a munkaerőpiacon vagy a segélyek, támogatások igénylésekor.

Vegyük például a Magyarországon élő cigányok egy csoportját, akik keverve beszélik a magyar és az oláh nyelvet. Őket hogyan lehet megtanítani magyarul, amikor többségük funkcionális analfabéta?

– Ön az oláh cigányokról kérdezett, de az anyanyelv felől három nagyobb alcsoportra bontható magyarországi cigányságot – magyar anyanyelvű magyar cigányok, magyar és cigány anyanyelvű oláh cigányok, magyar és román anyanyelvű beás cigányok – egyaránt sújtó problémáról van szó. Ezek a beszélő közösségek sajátos helyzetben vannak. A magyar nyelv megfelelő ismerete számukra is nélkülözhetetlen a felzárkózáshoz, de ehhez külön speciális program szükséges. Az efféle nyelvi hátrány s annak újratermelődése nem szüntethető meg pusztán nyelvstratégiai intézkedésekkel. A nyelvstratégia azonban képes rámutatni azokra a jelenségekre, amelyek sürgős beavatkozást kívánnak. A nyelvi hátrány leküzdésében leginkább a gyermekek, az óvodás- és iskoláskorúak körében érhetünk el tartós eredményt; persze a lehetőséget, az ösztönzést kötelességünk megadni a közösség minden tagjának.

A tudományos tanácskozás mind a szociálpolitika, mind pedig a nyelvészet és nyelvstratégia terén hasznosítható eredményekkel zárult?

– Az Intézet azért szervezte meg ezt az interdiszciplináris megközelítésű konferenciát, mert álláspontja szerint csak a humán- és reáltudományok összefogásával alakítható ki valós állapotkép erről a súlyos problémáról. A rendezvény azokat az okokat tárta fel, amelyek a hátrányos helyzethez, s ennek következményeként a nyelvi hátrányhoz vezetnek. Az előadók több szempontból mutatták be a hátrányos helyzetű rétegek, társadalmi csoportok szociális helyzetét, nyelvhasználatuk sajátosságait, valamint az anyanyelv és a társadalmi felemelkedés, sikeresség kapcsolatrendszerének legfontosabb kérdéseit. A tanácskozás mind a szociálpolitika, mind pedig a nyelvészet és nyelvstratégia terén hasznosítható eredményekkel zárult, melyeket az Intézet tanulmánykötetben is közzé fog tenni.

Lehet, hogy én látom rosszul, de azt veszem észre, hogy a középiskolát végzettek többsége keveset olvas. Ezáltal szókincsük is szegényedik?

– Igen. Sajnos az olvasáskultúra válságos időszakát éli, ami világjelenség. Szerepet játszik benne az is, hogy a minőségi kortárs irodalom alig jut el az ifjúsághoz. A fiatalok nem biztos, hogy kevesebbet olvasnak, mint az előző nemzedékek. Ami nem mindegy, hogy milyen nyelvi színvonalú szöveget vesznek kézbe. Egyébként az is megfigyelhető, hogy a beszélgetés helyett is inkább az internet felé fordulnak. A szókincsbeli fogyatkozás ennek a helyzetnek szükségszerű következménye. Nemcsak az úgynevezett passzív szókincsük, a megértést segítő belső szótáruk válhat szűkebbé, hanem az aktív szókészletük is: a nyelvi önkifejezés terepeinek és alkalmainak szűkülésével, illetve csökkenésével, ezek átrendeződésével – gondoljunk a gyors közlés eszközeire és a világhálóra – nagymértékben megcsappanhat a mozgósítható szókincs is. Az önkifejezés készségének romlása leginkább a stiláris és a fogalmi árnyalatok hiányában mutatkozik meg. Egyre több például a jelentés- és a szótévesztés az érettségizett fiatalok körében is, szövegértésükről, szólásismeretük fehér foltjairól vagy a kevert szerkezetekről nem is beszélve. Friss hír, hogy a Cambridge-i Egyetem digitális oktatási stratégiája részeként lemond a kézírásról a gépírás javára, ugyanis az új generációk már egyáltalán nem írnak kézzel.

Ugyanakkor folyamatosan áramlanak be az angol szavak, kifejezések, és lassan a magyar nyelv részeivé válnak, mint annak idején a latin és német. Ezt meg lehet gátolni, a folyamatot lehet lassítani, vagy hiábavaló vállalkozás?

– A nyelvújítás idején is nagy viták voltak az idegen szavak és kifejezések körül. Az angol nyelv eluralkodása és divatja a világhálón – az informatika, a zene, a reklámok területén vagy a számítógépes játékokban – aggasztó folyamatokat is elindított. A szükségtelen idegen szavaknak már a beérkezésükkor érdemes gátat vetnünk: az egyszerű, gépies átvétel helyett magyarítanunk is kell.

A leegyszerűsített kommunikáció – SMS-ekben, chaten olvasottak – még szolgálja a megértést, de minden esetben és sokáig?

– E közlésformák legfőbb jellemzője valóban az egyszerűsítés, afféle „minimálnyelvet” alkalmaznak, és az írott beszéltnyelviség, az úgynevezett digilektus világába vezetnek. A diákok nyelvhasználatában egyre több az olyan jelenség, amely ezeknek az egyoldalú közlésmódoknak a következménye. Az adott közegben és az adott pillanatban ezek az üzenetek lehetnek érthetők, helyénvalók; ha azonban kizárólagossá vagy mintaértékűvé válnak, akkor a nyelvi satnyulás és kopás forrásai lesznek. Sokak számára a nyelvváltozat exkluzivitása, csoportnyelvi, másokat kizáró jellege is vonzóvá teszi őket. Ma igen nagy feladat hárul az oktatásra és a nyelvstratégiára: a divatos, minimalizáló közlésformák mellett a differenciált normaváltozatot is meg kell tartanunk, élővé kell tennünk.

Ez lenne a küldetésük?

– Az intézet a Miniszterelnökség fenntartásában működő központi hivatal, feladatköre kiterjed a magyar nyelvet érintő minden stratégiai fontosságú kérdésre. Tervez, stratégiát dolgoz ki, és intézkedéseket javasol, véleményező, tanácsadó és összehangoló szerepet is betölt, sőt a jogalkotás előkészítésében is részt vesz. Fő célja a magyar nyelv életképességének megőrzése, a nyelvi kultúra és a nyelvi tudatosság fejlesztése. Segít megőrizni anyanyelvünknek mint önazonosságunk legfontosabb elemének értékét, használatát.

Néhány nyelvész szerint erre az intézményre nincs is szükség. Azt mantrázzák, Észtországban van értelme a dolognak, mert ott többen vagy egyáltalán nem beszélik a hivatalos nyelvet. Mi erről a véleménye?

– Egyrészt az idézett nyelvészek mintha nem a magyarság teljes nyelv- és kultúrközösségében, csupán a mai Magyarország államnyelvében gondolkodnának. A magyar nyelv mint anyanyelv nem szűnik meg a mai országhatárokkal. A határon kívül élőknek, a diaszpórában, a szórványban élők csoportjainak szükségük van anyanyelv-stratégián alapuló intézkedésekre, hogy megmaradhassanak. Másrészt a magyar nyelv megmaradását is, akár az észtét, több dolog veszélyezteti. Az idegen nyelvi hatás és a nyelvközösség szétszóródása, fogyása – a szükséges intézkedések nélkül – elvezethet nyelvünk kihalásához is. Mi, magyarok azonban nemcsak ezt akarjuk megakadályozni, hanem a magyar nyelvet és kultúrát gyarapítani, gazdagítani is szeretnénk – mind minőségében, mind lélekszámában. Ehhez pedig a magyar nyelvet és kultúrát tanulók és tanítók segítésére, ösztönzésére ugyanúgy szükség van, mint az

anyaország nyelvi kultúrájának fejlesztésére, presztízsének emelésére.

Az intézetnek marketingszerep is jut, ha azt a feladatot is felvállalja, hogy minél több idegen ajkú számára vonzóvá teszi nyelvünket?

– Egy nyelv tekintélye, vonzereje a nyelvet beszélő közösség öntudata számára fontos, de gazdasági, politikai haszna is lehet. Közvetlenül nem folytatunk marketingtevékenységet, ez inkább a Külgazdasági és Külügyminisztérium és a hozzá tartozó Balassi Intézet feladata. De fontosnak tartjuk az együttműködést, ha ilyen feladat adódik. A magyar nyelvnek idegen nyelvként való elsajátításában is igyekszünk közreműködni, s minden olyan kezdeményezést támogatunk, amely a magyar nyelvet és ezen keresztül a magyarságot, kultúránkat vonzóvá teszi a világban. Itthon is meg kell erősítenünk, azonban a magyarságot anyanyelvében és kultúrájában, önazonosságában; abban, hogy nyelvéhez ragaszkodjék, hogy nyelvi örökségére büszke legyen. Érezhetővé kell tennünk, hogy a magyar nyelv életképes, fejlődésre, gyarapodásra alkalmas. Természetessé kell válnia annak, hogy nyelvünk megbecsülése, ápolása és fejlesztése közös nemzeti ügy. Ez a határon túli magyarok számára éppolyan fontos üzenet, mint amennyire vonzó lehet a külföldiek, az idegen ajkúak számára.

Mit tesznek annak érdekében, hogy a Kárpát-medencében a magyar megmaradjon mint anyanyelv?

– Igyekszünk áttekinteni az egyes régiók nyelvi helyzetét és azt, hogy hol van szükség beavatkozásra, intézkedéseken alapuló segítségre. Ilyen támogatási formát a Kormány többet is létrehozott, vizsgáljuk ezeknek a hatását. Felmérjük továbbá, hol vannak változtatást igénylő hiányok, és igyekszünk összekapcsolni a hiányt szenvedőket a hiányt csökkenteni tudó szervezetekkel. Együttműködési megállapodásokat kötöttünk egyetemekkel, intézetekkel, szövetségekkel, a közigazgatás meghatározó szerveivel, és közös tervet dolgozunk ki egyrészt a jelen körülmények között megvalósítható lépésekre, másrészt a nyelvi és kulturális önrendelkezés eléréséhez vezető úton megteendő lépésekre vonatkozóan.

A 2011. évi népszámláláskor Magyarországon a lakosság körülbelül 70%-a nem jelölte be anyanyelvként a magyar nyelvet. Nyilván tud magyarul, de nem tartja fontosnak, hogy a magyar nyelvet anyanyelvként jelölje meg. A kérdés alapvetően érinti az identitást, a nyelvmegtartás legfontosabb összetevőjét?

– Ez a tény akkor is elszomorító, ha figyelembe vesszük, hogy az anyanyelv megjelölése nem volt kötelező a kérdőíven, és a 2011. évi népszámlálás során a lakosság 14,5 százaléka nem kívánt válaszolni az anyanyelvére vonatkozó kérdésre. Ezek az adatok a nemzet közösségi létének meggyengülését jelzik. A nyelvhez és a nyelvközösséghez való viszony meghatározza a nyelvmegtartást. Egy nyelv használatának ténye és a nyelvhasználat módja összefügg a nyelvet beszélő közösség megbecsültségével, rangjával is. Ha az anyanyelvünk iránt érzelmileg közömbössé váltunk, az azt is tükrözi, hogy a beszélő közösség, a nemzet ügye és sorsa iránt is közönyössé lettünk. Ezt a folyamatot a nyelvstratégia önmagában, a politika segítsége nélkül nem állíthatja meg; ám reményeink szerint a nyelvstratégia és a Nyelvstratégiai Intézet léte hozzájárul majd a nemzetpolitikában nélkülözhetetlen egység kialakításához, a nemzeti kultúra és nyelv ügyében kívánatos közmegegyezés megszületéséhez.

Tanulmánykötéteket is kiadnak?

– Igen, a nyelvstratégia számára fontos témákat és kérdéseket tárgyaló tanulmányokat, különösen a központi, stratégiai szerepű témák köré szervezett tanácskozások anyagait kiadjuk; de stratégiai vonatkozású elemzéseket és megoldásokat kínáló tanulmányokat is megjelentetünk.

Mikor lehet sikeres az ön által vezetett intézet?

– Akkor leszünk igazán sikeresek, ha kevésbé az intézetről hallunk majd sokat, sokkal inkább azokról a kedvező hatásokról, melyek a stratégiai lépések nyomán megvalósulnak. Ha az anyanyelv megbecsülése nem pusztán a Nyelvstratégiai Intézet vagy egy-egy lelkes nyelvészkör ügye lesz, hanem ismét közüggyé válik a magyar társadalomban, akkor már nem dolgoztunk hiába.

Medveczky Attila